

Тадэвуш Лада-Заблоцкі

ЛІСТЫ ДА ЮЗАФА ІГНАТА КРАШЭЎСКАГА

№ 1

15 лістапада 1840 г., Тыфліс

Вяльможны Мосці Дабрадзею!

Праспект на выданне Панам часопіса «Athenaeum»¹ (у якім Вяльможны Пан Дабрадзей меў ласку паклікаць да супрацоўніцтва ўсіх, хто не абыякавы да развіцця краёвага пісьменства, хто альбо сам удзельнічае ў ім, альбо пільна сочыць за ягонымі поступамі) дайшоў пры пасрэдніцтве “Tygodnika Petersburskiego” аж да нас і заахвоціў мяне даслаць Пану колькі вершаў Уладзіслава Стральніцкага² ды маіх уласных, напісаных за Каўказам, і далей стала ды чынна супрацоўнічаць з гэтым альманахам, калі толькі атрымаю на гэта дазвол Вяльможнага Пана Дабрадзeya. Больш блізкае знаёмства маё са справамі тутэйшага краю магло б дазволіць мне напісаць не адзін артыкул, які б меў шмат цікавага, асабліва для нас, палякаў³. Але каб мае гэтыя жаданні і намеры здзейсніліся, мне трэба заахвочванне з боку Пана Дабрадзeya. Дык няхай даруе мне Пан, што на самым пачатку нашых лістоўных стасункаў, якія спадзяюся і далей падтрымліваць, калі толькі Пан ушануе мяне сваёю згодаю на гэта, асмельваюся патурбаваць Яго невялікім даручэннем і маю надзею, што Той, хто так рупіцца пра дабро краёвага пісьменства, хто найчынней спрыяе славе нашага народа, захоча выканаць маю просьбу, абавязваючы мяне гэтым да асабістае ўдзячнасці.

У 1836 годзе, калі я рыхтаваўся да выезду з краю, пан Ігнат Цеханавецкі, сын маршалка Віцебскае губерні, кандыдат Дэрпцкага

¹ Ю.І. Крашэўскі ў 1839 г. звярнуўся да літаратурнае грамадскасці з просьбаю падтрымаць літаратурнымі матэрыяламі яго выданне.

² Уладзіслаў Стральніцкі (1820–1846) – польскамоўны літаратар. Удзельнік змовы Ш. Канарскага, выгнанец.

³ Палякамі ў сярэдзіне XIX стагоддзя вельмі часта называліся жыхары былое Рэчы Паспалітае – беларусы, украінцы, жамойты.

універсітэта, намовіў мяне аддаць яму ўсе мае рукапісы, абавязваючыся як найлепш выдаць іх у Ліпску ў Брайцкопфа і Гартэля пры пасрэдніцтве дэрпцага кнігара Клюгэ і дазволам тамтэйшае цэнзуры. Ужо быў падпісаны кантракт і надрукаваны падпісныя білеты ў Дэрпце. Давяраючы святому слову прыяцеля і лічачы гэтую справу закончанаю, я ад'ехаў у Грузію, зусім не хвалюючыся пра гэты інтарэс. У 1839 годзе я атрымаў ліст ад Цеханавецкага, у якім ён паведаміў мне, што мусіў разарваць кантракт з Клюгэ, які больш клапаціўся пра сваю карысць, чым пра агульнае дабро, і запэўніў мяне, што праз два месяцы, не больш, надрукуе ў Пецярбурзе як вершы, так і іншыя мае творы, што меў у сваіх руках. Але калі на наступныя мае лісты ён ані разу не адказаў, калі два апошнія з іх я атрымаў назад, я пачаў хвалявацца ў скрусе, ці не загінулі мае рукапісы, а таксама ці не сталася чагосьці з іхнім выдаўцом. Правёўшы дзіцячыя гады ў Расеі і атрымаўшы адукацыю ў Маскоўскім універсітэце, я больш маю стасункаў з цэнтральнаю Расеяю, чым з нашым краем, дык не магу даведацца не толькі пра лёс маіх твораў, але нават і пра іхняга выдаўца. Мае рукапісы на адной толькі польскай мове, пакінутыя ў Цеханавецкага, наступныя:

1. “Вершаваныя творы” (больш за дзевяноста, у тым ліку некалькі вялікіх паэмаў) – два тамы;
2. “Аксэль”, паэма Тэгнера⁴, перакладзеная са шведскае, – адзін том;
3. “Дзённік майго падарожжа з Віцебска ў Тыфліс і з Тыфлісу па размаітых краях за Каўказам” – тры часткі;
4. “Збор новых вершаў, напісаных у Грузіі” (больш за сорак).

З іх толькі копію апошняга маю ў сябе, аўтографы двух сярэдніх аддаў ці адаслаў Цеханавецкаму, не пакінуўшы ў сябе аніводнага нават з іх вынятку, першага ж пакінуў на Белай Русі пяць копіяў. Першую, найбольш поўную, якая складаецца з усяго таго, што толькі напісаў вершам у часе майго побыту ў Расеі ці на Белай Русі, я аддаў Ігнату Цеханавецкаму; другая, не такая поўная, – у Аляксандара Абрампольскага, абывацеля Полацкага павету; трэцяя – у Вінцэнта Газдава-Рэвута⁵, маршалка Гарадзецкага павету; чацвёртая – у нябожчыка Юзафата Яхімовіча, магістра Віленскага ўніверсітэта, абывацеля Гарадзецкага павету; пятая (сам аўтограф-чарнавік, што складаецца з пяцідзсяці маіх вершаў) – у руках майго сваяка Юры Лады-Заблоцкага, абывацеля Себежскага павету

⁴ Тэгнер Эсаяс (1781–1846) – паэт, пачынальнік рамантызму ў шведскай літаратуры. “Аксэль” (1822) – лірычная паэма пра часы Карла XII. Гэты твор яшчэ ў 1835 годзе (выдадзены ў Вільні ў 1842 г.) вершам на польскую мову з расейскага падрэдакцыйніка пераклаў Ян Вернікоўскі (1800–1877) – паэт, філолаг, філамат, сасланы ў 1824 годзе ў Казань. Цікава адзначыць, што ў 1832–1833 гг. Тадэвуш Лада-Заблоцкі сустракаўся і перапісваўся з Я. Вернікоўскім.

⁵ Вінцэнт Газдава-Рэвут (каля 1815 – да 1883) – беларускі польскамоўны літаратар. Аўтар “беларускае паэмы” “Жонка”. Жыў ў маёнтку Мосар каля Гарадка, куды наведваліся Я. Баршчэўскі, Р. Падбярэскі, Т. Лада-Заблоцкі ды інш.

Магілёўскае губерні. Я чуў, што пан Абрампольскі надрукаваў у “*Więści*” колькі з гэтых твораў пад крыптанімам *T. Ł. Z.*⁶ Але ці надрукавана дзе-небудзь штосьці яшчэ з іх – я зусім не ведаю.

Дык просьбу сваю выкажу ў некалькіх словах. Ці не мог бы Пан Дабрадзей звярнуцца праз “*Athenaeum*” і “*Tygodnik Petersburski*” да ўсіх, хто мае мае рукапісы, каб выслалі іх Табе; а атрымаўшы, сістэматызаваць і надрукаваць іх ці то ў Завадскага, ці то ў Глюксберга. І хоць я сам не лічу, што мае працы маюць вялікую вартасць, але хацеў бы, каб яны, напісаныя з самымі чыстымі мэтамі, былі далучаны да агульнага скарбу нашага пісьменства, як удовін грош, пакладзены на алтар польскае мовы. Няхай я не атрымаю аніякае матэрыяльнае карысці, але буду шчаслівы, калі хоць адна мая думка, хоць адно пачуццё ўвойдзе ў сферу паняццяў маіх землякоў, – тады будуць узнагароджаны ўсе страты, якія я меў у жыцці. Як толькі Пан паведаміць адказ на маю просьбу, я збяру ўсё тое, што напісаў у Грузіі, і вышлю Яму. Прашу адказаць мне як можна хутчэй, бо ў першых днях сакавіка па абавязку мушу выехаць з Тыфлісу і не ведаю, як хутка вярнуся назад. Напачатку гэтага года я меў намер наведаць родны край, але акалічнасці ды справы не толькі цяпер затрымалі мяне за Каўказам, але нават цэлы наступны год не дазваляць мне выехаць адсюль. Больш за тое, маё аслабленае здароўе, што патрабуе цёплага паветра Ўсходу і тутэйшых мінеральных водаў, можа змусіць мяне назаўсёды застацца ў Грузіі альбо нават пераехаць далей на поўдзень у правінцыі, далучаныя ад Персіі. Не спадзяюся, каб калі-небудзь мог асабіста заняцца гэтаю справаю. Дык даручаю яе Пану Дабрадзею і хоць ведаю Пана толькі з літаратурнае славы, але ўнутранае перакананне кажа мне, што можаш выканаць маю просьбу, і што ў цяснінах Каўказу, у стэпах Грузіі і блізу гор старажытнага Арарату я паўтары са шчырай удзячнасцю Панскае імя.

Колькі месяцаў таму я даслаў шэраг вершаў як сваіх уласных, так і Стральніцкага ў альманах “*Zorza Północna*” і ў 43 нумары “*Tygodnika*” атрымаў падзяку выдаўца. Творы, што я зараз дасылаю Пану, прызначаны былі дзеля “*Niezabudki*” Баршчэўскага, але з-за кепска напісанага адрасу ліст не дайшоў да свайго адрасата і быў вернуты мне, дык не маю намеру паўтараць яго. Адрасу майго ўласнага не дасылаю Пану, бо Тыфліс не з’яўляецца месцам сталага майго побыту: мушу даволі часта з’язджаць і вяртацца, дык ласкава прашу Пана пісаць на імя майго малодшага брата. Маю гонар заставацца назаўсёды са шчырай прыхільнасцю Вяльможнага Пана Дабрадзея найніжэйшым слугою.

Тадэвуш Лада-Заблоцкі

⁶ У альманаху “*Wiruta*” на 1837 год надрукаваны верш паэта “Мудрыя вочы. (З чэшскае паэзіі)”, а ў томіку на 1838 год – балада “Ляшка”.

Его Благородию Венедикту Илларионовичу Ладе-Заблоцкому, прапорщику Кавказского саперного батальона, Господину Адъютанту при бригаде генерал-майора Нильсена в г. Тифлисе.

Дзеля пэўнасці шчыра прашу Пана пісаць заказным.

№ 2

3 сакавіка 1841 г., Тыфліс

Вяльможны Мосці Дабрадзею!

Не ўмею выказаць Пану тае радасці, якую прынёс мне Ягоны ліст ад 14 студзеня, атрыманы мною 14 лютага г. г. Я ўдзячны Пану за тую ўвагу і за такое хуткае выкананне мае просьбы, бо таго ж самага дня, калі атрымаў дарагі ліст Ягоны, дайшоў да мяне і № 8 “Tygodnika Petersburskiego”. Дык мая вера ў нашых вучоных ні толькі не пахіснулася, але шматкроць узмацнілася, і Пан будзе мець з часам пацеху (калі заслужу права на хоць якую згадку ў гісторыі нашага пісьменства), што засцярог мяне ад кроку, які не зробіў бы мне гонару: спаткаўшы неадольныя перашкоды напачатку свае кар’еры на ніве нашае літаратуры, я меў шчыры намер пакінуць яе назаўсёды і прысвяціць сябе, відаць, мове чужога і далёкага ад нас народа.

Асмелены тым удзелам, з якім Пан узяўся шукаць мае рукапісы, і выконваючы дадзенае ў папярэднім маім лісце абяцанне, маю гонар даслаць Яму рэшту маіх вершаў, напісаных за Каўказам, ды крыху больш за дзесятак з даўнейшых, якія ведаў на памяць; і прашу Пана, каб хоць гэтымі фрагментамі, што маеш цяпер у сябе, меў ласку неадкладна пазнаёміць грамадскасць са мною, змяшчаючы іх у “Athenaeum” альбо “Bibliotece Warszawskiej” Шубраньскага, бо толькі два гэтыя часопісы маю надзею знайсці у Тыфлісе пасля свайго вяртання з далёкае пілігрымкі, у якую зараз выбіраюся. Калі ж Пан захоча змясціць нешта маё дзе-небудзь у іншым месцы, напр., у “Rusalkach” пана Ал. Грозы, дык шчыра прашу абавязаць выдаўца, каб прыслаў мне адзін асобнік гэтага альманаха; бо нягледзячы на ўсю маю прыхільнасць да нашае мовы і літаратуры, я не маю мажлівасці выпісваць новыя кніжкі і даўно ўжо мала што чытаю польску, а калі яшчэ маю якое паняцце пра сучасны стан нашага разумовага жыцця, дык атрымаў яго пераважна з недасканалых, а часта і з памылковых прабліскаў, што часам з’яўляюцца ў замежных часопісах – ангельскіх, французскіх і г. д., якія ў мяне ёсць.

Сярод вершаў, якія маю гонар даслаць Пану зараз, знаходзяцца і тыя, што я ўжо перадаў у альманах “Zorza Pólnosna”. Калі рэдактар “Tygodnika” з-за нейкіх прычынаў не захоча змяшчаць у сваім часопісе⁷, тады Пан атрымае іх у поўнае валоданне.

Як толькі Пан атрымае мае рукапісы, прашу перш-наперш заняцца выданнем вершаў; няхай Пан мае ласку прагледзець іх, ачысціць ад граматычных памылак, калі знойдуцца якія, укладзе па-свойму (альбо пакіне той парадак, што ёсць у маім рукапісе, калі яго палічыць добрым) ды выкіне ўсё тое, што будзе не вартым увагі. Давяраю Ягонаму эстэтычнаму пачуццю ды грунтоўнаму веданню польскае мовы.

Што датычыць “Дзённіка майго падарожжа”, дык у тым стане, у якім Пан яго знойдзе, у ніякім разе друкаваць нельга. Заўсёды думаў цалкам яго перапрацаваць ды дапоўніць новымі назіраннямі, якія я назапасіў пазней. Такі, як ёсць, ён можа мець цікавасць толькі дзеля сяброў ды знаёмых, а не дзеля грамадскасці. Колькі разоў прасіў Цеханавецкага даслаць яго мне назад, але дасюль ён не выканаў маю просьбу. Дык калі яго Пан атрымаеш, – зычліва прашу даслаць мне, каб я прагледзеў да закончыў. Калі гэты “Дзённік” з-за нядбаласці Цеханавецкага загінуў, дык мне будзе вельмі шкада яго. Я не магу зараз прыгадаць тыя ўражанні, якія меў ад цудоўных краявідаў Каўказу. Душа мая, падрыхтаваная чатырохгадовым адасабленнем ад свету і людзей⁸, была больш чулая, мацней, не так, як звычайна мусіла адчуваць і разумець ды больш пышныя барвы заўважаць на рэчах, якія яе акружалі. Памятаю толькі, што колькі разоў плакаў ад захаплення, і на тым жа самым месцы, на скалах, ля берагу рэчкі ды блізу падножжа паднебных гор, не даючы астыць натхненню, занатоўваў на паперы малюнкi, вобразы і мае тагачасныя ўражанні. Моцна шкадую, што не пакінуў сабе копіі. Выконваючы просьбу пана Стральніцкага маю гонар даслаць у “Athenaeum” верш, прысвечаны мне. Стральніцкі – гэта яшчэ вельмі малады хлопец і абяцае нам вялікі талент. Так ужо добра адгукнуўся пра яго рэдактар “Tygodnika Petersburskiego” і, спадзяюся, што наша грамадскасць пацвердзіць колісь ягоныя словы. Пасылаючы гэты верш, ворта было б з майго боку даслаць і адказ на яго, але разам з пагаршэннем майго здароўя збяднелі і мае думкі, дык пакіну гэта да больш спрыяльных акалічнасцяў.

Выкананнем просьбы Пана (даслаць Яму якія-небудзь малюнкi краявідаў Каўказа, мясцовых сцэнаў, тутэйшых строяў і г. д.) заняўся зараз пан Ляховіч, паручнік графа Паскевіча Эрыванскага палка; ён абавязкова вышле Яму ўсё тое праз колькі тыдняў. Я ўжо бачыў нават колькі малюнкаў, зробленых ім з гэтаю мэтай. Шкада толькі, што я сам асабіста не магу паклапаціцца пра гэта, бо 8 г. м. накіроўваюся па абавязку маім у

⁷ Ю. Працлаўскі так і не выдаў альманах “Zorza Pólnosna”.

⁸ Тадэвуш Лада-Заблоцкі чатыры гады быў пад следствам.

далёкую вандроўку. Рэшту сакавіка і ўвесь красавік буду ў стэпах Шырвану і блізу берагоў Каспійскага мора, наступныя месяцы аж да кастрычніка альбо нават лістапада буду ў гарах паўночнага Дагестана і ледзь напрыканцы гэтага года вярнуся ў Тыфліс, калі толькі Бог дазволіць мне шчасліва адбыць гэтае небяспечнае падарожжа, ад удалага завяршэння якога залежыць мой далейшы лёс і асабістая незалежнасць майго жыцця. Аднак жа няхай гэта не спыняе Пана цешыць мяне сваімі частымі лістамі: дзе б я не быў, заўсёды іх адашлюць мне, хоць і не так хутка буду атрымліваць іх ды не так хутка адказваць на іх. Генерал Нельсан ад'язджае ў Пецярбург, а з ім разам, можа, і мой брат, дык зычліва прашу пісаць мне на наступны адрас: Его Высокоблагородію Антону Адамовичу Стоцкому⁹, Господину помощнику губернского землемера Грузинско-Имеретинской губернии в г.Тифлисе. Заўсёды аднак дзеля пэўнасці няхай Пан піша заказным. У выпадку мае смерці, што вельмі лёгка можа здарыцца ці то з прычыны пастаяннай слабасці майго здароўя, ці то з-за небяспечнага мерапрыемства, у якім удзельнічаю, і клопатаў, якія мушу перанесці, Пану будзе паведамлена кім-небудзь з маіх знаёмых.

На ўсе ўмовы, якія Пан Дабрадзей укладзе з кнігаром, і пра якія, як пішаш, маешся мне паведаміць, адразу згаджаюся. Хацеў бы, аднак, замест грошай атрымаць патрэбныя мне польскія кнігі і калі на гэта будзе дазвол, дашлю іх спіс.

Перш за ўсё прашу Пана, калі толькі Ягоны намер споўніцца, намаўляць кнігара, каб зрабіў добрае выданне маіх вершаў на мелаवानай, калі можна будзе, паперы, у трох томіках у 12° альбо 16°.

Хоць пасля столькіх довадаў шляхетнага спосабу мыслення і сапраўднага чалавечага спачування Вяльможнага Пана Дабрадзея сорамна было б абцяжарваць яго новым даручэннем, аднак вымушана выконваю не толькі шчырыя жаданні ўласнага сэрца, але і просьбы шматлікіх маіх знаёмых. Гаворка пра партрэт Пана. Ці не мог бы Пан даслаць са два асобнікі нам? Гэта было б для нас, закаўказцаў, самай дарагой памяткай. Мы хацелі б бачыць хоць рысы Таго, чые творы былі і будуць для нас сапраўдным задавальненнем, і Каго, можа, ніколі не мецьцем шчасця бачыць асабіста. Пэўна, Пан даруе мне шчырасць, бо ж пішу я Крашэўскаму.

Маю гонар заставацца назаўсёды з самым глыбокім шанаваннем Вяльможнага Пана Дабрадзея найніжэйшым слугою.

Тадэвуш Лада-Заблоцкі.

⁹ Стоцкі Антон Адамавіч – выгнанец, сябра тыфліскага літаратурнага гуртка.

27 красавіка 1842 г., г.Тыфліс

Больш за год прайшло, як меў я гонар даслаць Пану свае творы, напісаныя ў Грузіі, просячы Яго неадкладна змясціць іх у нашых перыядычных выданнях, пакуль Пан атрымае рэшту маіх рукапісаў, пакінутых на Белай Русі. Мая адсутнасць у Тыфлісе, што працягвалася аж да студзеня г. г., а пасля пастаянны занятак абавязкам, не пакінулі мне аніводнае вольнае хвіліны, каб мог якой-небудзь новай працай нагадаць Яму пра сябе. З пятага тому “Athenaeum” даведаўся, што Пан атрымаў мой апошні ліст і, мяркуючы па праспекту на 2-гі адзел часопіса, спадзяваўся ў шостым нумары спаткаць што-небудзь сваё, але як на няшчасце, Глюксберг аж да сённяшняга дня не даслаў мне гэты том, а выпісаны ў Завадскага месяц таму наступны адзел, – яшчэ не трапіў у мае рукі. Дык нічога не ведаю ні пра лёс твораў, дасланых Яму, ні таксама пра рэшту маіх рукапісаў, знайсці якія я асмеліўся даверыць Пану.

Дык калі добрыя жаданні Пана не зніклі, то зычліва прашу ўкласці ды як хутчэй выдаваць творы. Я не памятаю нават тытулаў многіх сваіх вершаў, але з тых, што памятаю, прашу выкінуць “Odczarowanie”, “Grób poety”, пераклады альбо наслідаванні з расейскага, баладу Вальтэра Скота “Aliksa Brand”, бо яна ўжо перакладзена Адынцом¹⁰ і шмат іншых. Усе гэтыя вершы май Пан ласку, калі можна, падзяліць на тры часткі, нягледзячы на іх храналагічнасць; дзве часткі няхай складаюць напісанае ў краі, а трэцюю – на Каўказе. Усе прысвячэнні, калі Пан, можа, знойдзеш у рукапісе, май ласку зняць, бо мае сённяшня акалічнасці далі мне магчымасць аж занадта зразумець сапраўдныя вартасці маіх даўнейшых сяброў.

Яшчэ раз паўтараю просьбу пра найхутчэйшую публікацыю, бо стан майго здароўя, падарванага няшчасцем і згрызотамі, нязменна пагаршаецца. У мяне, здаецца, сухоты й калі мне ў гэтым годзе не дапамогуць Пяцігорскія воды, на якія думаю паехаць праз тыдзень, – то ў такім разе, можа, і не дажыву да наступнае вясны. Не ведаю навошта, але хацеў бы перад смерцю абавязкова ўбачыць пададзеную на суд грамадскасці адзіную памятку, якую быў у стане пакінуць пасля сябе дзеля краю. З духу, які сёння пануе ў нашай літаратуры, раблю выснову, што публікацыя маіх вершаў будзе анахранізмам, але жыццё маё было горкім, аж занадта горкім! Пісаў я пад уплывам акалічнасцяў і грамадскіх уражанняў. Не наслідаваў нікога, а калі й наблізіўся да чыйгосяці духу, – не мая віна!

¹⁰ Адынец Антон Эдвард (1804–1885) – беларускі польскамоўны паэт, перакладчык.

Я даў Пану поўнае права на заключэнне дамовы з кнігаром, на ўсе ўмовы адразу згаджаюся, але калі трэба маё слова, – не хачу грашовага ўзнагароджання. Няхай мне дашле польскіх кніжак, і калі мне самому не прыдадуцца, дык могуць прынесці пацеху і палёгку не аднаму з нашых землякоў, закінутых на Каўказ. Няхай хоць гэтым буду карысным!

Абцяцаў даслаць Пану на просьбу Ягоную колькі малюнкаў Каўказу, але з жалем мушу прызнацца, што не знайшоў тут аніводнага мастака, які б мог гэта зрабіць. Паручнік Ляховіч, на якога столькі ўскладаў надзей, адразу пасля майго ад'езду з Тыфлісу, нечакана выехаў на Літву, дзе бавіцца ажно дасюль. Аднак жа яшчэ не губляю надзею. Генерал Э...¹¹, што мае багаты збор тутэйшых краявідаў, хутка вернецца з Пецярбургу. Спадзяюся, што ён дазволіць пазнаёміцца са сваім зборам, дык я пастараюся перамаляваць, – і тым самым задаволю Ягонія жаданні.

З нецярплівасцю буду чакаць Панскага адказу, у якім спадзяюся атрымаць якую-небудзь вестку пра мае творы: ці надрукаваны яны дзе-небудзь і калі? Ці Пан атрымаў што-небудзь з Белай Русі й што менавіта? Я перакананы, што не захочаш мяне пакінуць у такой няпэўнасці й з першаю поштаю май ласку даць адказ. Калі выеду ў Пяцігорск, то не пазней як праз тыдзень. Забаўлюся там цэлы месяц, дык Панскі ліст застане мяне ўжо ў Тыфлісе.

Няхай Пан паведаміць пану Міхалу Вішнеўскаму¹², што “Крымскія санеты” Міцкевіча ды ягоная славутая імправізацыя “Самотнасць...” перакладзены на грузінскую мову князем Эрыставым, а “Фарыс” – на персідскую мову невядомым перакладчыкам, здаецца, Аляксандарам Ходзькам¹³, які нядаўна быў консулам у Рэшце. Праязджаючы праз Дэрбент, які ляжыць блізу Каспійскага мора, я сам слухаў перса, што дэкламаваў гэты пекны твор нашага вялікага вешчуна, захапляўся ім, але аніяк не хацеў паверыць мне, што яго напісаў паляк. Можа, гэтая вестка прыдасца ў гісторыі польскае літаратуры на што-небудзь.

Май ласку, мой дарагі Пане, прыняць словы самае шчырае павагі, з якімі маю гонар заставацца назаўсёды.

Яго найніжэйшы слуга
Тадэвуш Лада-Заблоцкі.

Адрас:

Венедикту Илларионовичу Ладе-Заблоцкому г-ну подпоручику и кавалеру Кавказского саперного батальона в г. Тифлисе, а его прошу передать Фаддею Илларионовичу.

¹¹ Прозвішча напісана невыразна.

¹² Міхал Вішнеўскі ў той час выдаваў “Гісторыю польскае літаратуры”.

¹³ Ходзька Аляксандар (1804–1891) – польскамоўны літаратар. У сваёй творчасці выкарыстоўваў беларускі фальклор.

21 чэрвеня 1842 г.,

Цемір-Хан-Шура – у Паўночным Дагестане.

У апошнія дні красавіка г. г. я пісаў Пану, пытаючыся пра лёс маіх вершаў, дасланых Яму, і спадзяваўся атрымаць адказ ў Тыфлісе, але замест Пяцігорска, куды я меўся ехаць, нечакана й неспадзявана апынуўся ў Паўночным Дагестане, не берагах Каспу, і не так хутка, як здаецца, вярнуся ў Тыфліс. Аднак жа мая вандроўка, хоць і без мае волі, прынесла мне немалую карысць. Уражанні, сабраныя ў ёй, дасылаю цяпер Пану, просячы Яго змясціць іх неадкладна ў “Athenaeum” альбо ў якім-небудзь іншым нашым перыядычным выданні¹⁴. Чатыры першыя вершы (“Do Nizzy”, “Duma nad brzegiem morza Kaspijskiego”, “Do N...” і “Do Władysława Strzelnickiego”) даслаў п. Рамуальду Падбярэскаму¹⁵ ў ягоны “Rocznik Literacki”, што мае выйсці ў Пецярбурзе; Р. Падбярэскі меў ласку звярнуцца да мяне. Змясціў іх тут толькі дзеля таго, каб Пан, займаючыся выданнем маіх твораў, меў іх усе пад рукою.

Дасылаю Пану таксама чатыры акорды заўчасна разбітае бураю лёсу лютні Станіслава Вінніцкага, якія мне ўдалося адшукаць. Малады той чалавек, вялікіх надзей, сябра і, здаецца, сваяк Аляксандара Грозы¹⁶, памёр год таму ў шпіталі крэпасці Грозная. Калі Пан з прычыны вялікае колькасці матэрыялаў не можа змясціць іх у “Athenaeum”, дык у такім разе шчыра прашу адаслаць п. Аляксандару Грозе ў ягоную “Rusalku”. Гэты апошні зык душы шаноўнага Станіслава, пэўна, будзе яму мілым і жаданым. Здаецца, што с. п. Вінніцкі закончыў сваю паэму “Арцём Паповіч”, пачатак якое друкаваўся ў першай частцы “Rusalki”. Год таму ён дэкламаваў мне колькі выняткаў з яе, але нягледзячы на агульныя старанні ўсіх ягоных знаёмых, не мог я атрымаць больш пэўных звестак пра яе. Калі ж нашыя пошукі завершацца поспехам, то ў такім разе не забуду даслаць Пану рэшту твораў Вінніцкага дзеля іхняе публікацыі.

Малады хлопец, падпаручнік Міхал Брамм, навучыўшыся па-польску, захапіўся нашай літаратурай і праз мяне дасылае Пану колькі вершаў, просячы змясціць у “Athenaeum”. Спадзяюся, што Пан захоча заахваціць маладога чужаземца, зважаючы калі не на ўнутраную вартасць ягоных твораў, то, перадусім, на жаданне бескарысна пакласці ўдовін грош на алтар славянскага пісьменства.

¹⁴ Просьбу гэту Ю.І. Крашэўскі, здаецца, не выканаў.

¹⁵ Р. Падбярэскі надрукаваў гэтыя вершы ў першым томе свайго альманаха “Rocznik Literacki”.

¹⁶ Гроза Аляксандар (1807–1875) – польскамоўны літаратар. Нейкі час жыў на Беларусі. Шырока выкарыстоўваў у сваёй творчасці беларускі ды ўкраінскі фальклор.

Калі Пан возьме ў “Athenaeum” артыкул пра Ўсход, дык дашлю Яму маю працу “Пра грузінскую паэзію”, якую я ўжо даўно падрыхтаваў; буду чакаць на гэта дазволу.

Няхай Пан піша мне на адрас, дасланы яму ў апошнім лісце. Дзе б я ні быў, Ягоны ліст трапіць у мае рукі, калі толькі не давядзецца мне закончыць гэтае тулячае жыццё, бо заўтра на досвітку з аддзелам генерала Граббе¹⁷ выходзім у горы да Амары, дзе мусім узяць штурмам колькі аулаў ды пабудаваць крэпасць.

Маю гонар заставацца назаўсёды з самым глыбокім шанаваннем Яго найніжэйшым слугою.

Тадэвуш Лада-Заблоцкі.

№ 5

5 студзеня 1843 г., Тыфліс

Панскі ліст ад 25 мая мінулага года я атрымаў 31 жніўня ў Айсынанруху ў Вялікай Чачні, дзе быў цэлае лета ды восень, будуючы крэпасць. Адсутнасць усялякае камунікацыі з Тыфлісам, якую нам перапынілі горцы, пазбавіла мяне прыемнасці хутка адказаць на апошні Ягоны ліст ды падзякаваць Яму ад душы за той шчыры ўдзел, які маеш ласку Пан браць і ў здароўі маім, і ў пошуку маіх твораў. Вярнуўшыся ў Тыфліс 25 снежня, стомлены й з яшчэ больш падарваным здароўем, ледзь сёння магу разлічыцца з таго доўгу ўдзячнасці, так любога майму сэрцу.

Я моцна засмучаны, што нягледзячы на Панскую абвестку ў “Tygodniku”, нічога Пан аж да сённяшняга дня не атрымаў з маіх рукапісаў. Такую нячуласць на Ягоную адозву хацеў бы вытлумачыць тым, што “Tygodnik Petersburski” – надзвычай рэдкая газета ў нашым краі ды што Ягоныя словы не трапілі па прызначэнні. Прасіў бы Пана змясціць колькі маіх вершаў у “Athenaeum” ды паўтарыць у ім абвестку, бо шчыра перакананы, што “Athenaeum” больш ведаюць на Белай Русі, чым “Tygodnik”, і толькі гэтым шляхам можна трапіць да мэты. З наступнаю поштаю я зноў пішу на Белую Русь – можа, гэтая адозва будзе шчаслівейшаю.

Тымчасам старанна перагледзеўшы сваю памяць і паперы, знайшоў больш за дваццаць даўнейшых вершаў, напісаных ці не ў дзіцячыя гады; маю гонар даслаць іх сёння Пану. Тыя, што Пан палічыць вартымі друку, няхай змесціць у маючым выйсці зборніку; і хоць бы Пан пазней атрымаў

¹⁷ Адзел генерала Граббе П.Х. у 1839 годзе штурмам авалодаў рэзідэнцыяй Шамілія Ахульго.

другі асобнік гэтых самых вершаў, зычліва прашу, каб трымаўся пры выданні тых, якія я сёння яму дасылаю, бо гэта перапрацаваныя апошнім часам. Калі ж Пан праз шэсць месяцаў ад даты гэтага ліста анічога з маіх рукапісаў не атрымае, дык у такім разе, не чакаючы болей, абавязваю Пана на ўсё, каб меў ласку заняцца выданнем хоць таго, што я даслаў яму з Тыфлісу; бо спадзяюся, што й таго, што Пан мае сёння ў сябе, дастаткова на два прыстойныя томікі. Не трапяць у гэты зборнік ні паэма “Ваколiцы Віцебска”, ні дзве фантазіі “Духі” і “Два анёлы”, а таксама балада з беларускіх паданняў “Зачараваная дзяўчына” ды колькі іншых, якія я найбольш цаню. Але ж што чыніць? Пакiньма iх iншаму часу, і калі будуць вартыя ўвагі грамадскасці, то абавязкова пазбегнуць забыцця і некалі адшукаюцца.

Пан раіць мне заняцца апісаннем маіх вандровак па Каўказе. Папраўдзе, сорамна за суайчыннікаў, бо аніводзін з тых, што былі альбо зараз знаходзяцца на Каўказе, не заняўся гэтым прадметам, такім важным і такім цікавым у нас. Адсутнасць здароўя ды часу не дазваляць мне заняцца гэтым, але свае ўражанні ды назiранні, запісаныя ў вандроўках па левых хрыбтах Каўказа, я перадаю пану Міхалу Бутаўту, які ўжо колькі гадоў працуе над апісаннем Каўказа, вывучае тутэйшыя мовы, збірае гістарычныя матэрыялы, і ўжо значную частку працы, такое цікавае ды важнае для нас, закончыў. Кавалак з яе пад тытулам “Дэרבент” ён даслаў, як мне казаў, Пану ў “Athenaeum”. Не чытаў яго, але спадзяюся, што напісаў ён добра, бо што датычыць дару трапнага назiрання ды праўдзiва нямецкае эрудыцыі ў справах Усходу, – рэдка хто зраўняецца з ім. Няхай яго толькі Пан мае ласку заахвоціць ды надрукуе тое, што ён даслаў Яму; гэта чалавек малады, дваццаці двух гадоў, і патрабуе заахвочвання.

Апрача таго, пан Лявон Янішэўскі, перакладчык “Цыганаў” Пушкіна на польскую мову, ужо закончыў свае “Ўражанні з падарожжа на Каўказ”, што (магу паручыцца) будуць мець большы iнтарэс і значэнне за напышлівыя малюнкi Марлінскага¹⁸. Ён цяпер ужо перапісвае іх і праз колькі поштаў адашле ў Варшаву ў друк. Пасля гэтых працаў я вельмі малую магу прынесці карысць, лепей перакладу якую-небудзь паэму з грузiнскае мовы (вывучэннем якое займаюся ўжо нейкі час), калі толькі кепскі стан майго здароўя не змусіць перапыніць гэтую працу.

Калі я ў гэтым годзе не здолею трапіць у Пяцігорск, то ў таварыстве некалькіх калегаў накіруюся ў вандроўку на Арарат. Яшчэ польская нага не была на ягонай вяршыні. Ужо даўно гэтая думка займае маё ўяўленне.

Заканчваючы гэты ліст, я лічу патрэбным папрасіць у Пана прабачэння, што наважваюся абцяжарваць Яго сваёю карэспандэнцыяй. Выдатна разумею, як павiнны мы берагчы Ягоны час; час, прысвечаны толькі ўслаўленню нашага імя й развіццю пісьменства. Але мае акалічнасці

¹⁸ Вядомы расейскі раманіст.

павінны заступіцца за мяне перад Панам; і да каго ж бы мы звярнуліся, калі б Крашэўскі адмовіў нам у дапамозе?

Няхай Пан верыць самаму шчыраму прызнанню, што маю гонар назаўсёды заставацца з глыбокім шанаваннем

Яго найніжэйшым слугою.
Тадэвуш Лада-Заблоцкі.

№ 6

15 лютага 1843 г., Тыфліс

Не ведаю, як вытлумачыць Пану сваю частую надакучлівасць, што лістамі адрываю Яго ад важных працаў, якія столькі гонару прыносяць нашаму пісьменству. Даруй, мой дарагі Пане, што яшчэ раз асмельваюся непакоіць і нагадаць пра сябе сваім лістом.

5 студзеня гэтага года я прасіў Пана, каб не чакаючы рэшты маіх рукапісаў, Ён пачаў друкаваць тое, што даслаў Яму, абяцаючы яшчэ раз звярнуцца да пп. Цеханавецкага й Рэвута. Але розныя акалічнасці не дазволілі мне аж да сённяшняга дня напісаць ім ды толькі зараз знайшоў час яшчэ раз лістоўна нагадаць ім, каб пакінутыя ў іх рукапісы адаслалі Пану. Калі не дашлюць на працягу шасці месяцаў, лічачы ад даты гэтага ліста, дык няхай ужо Пан, не чакаючы больш, пачынае перамовы з Завадскім наконт выдання маіх вершаў; бо я хачу, каб Завадскі, а не Глюксберг (што дастаткова нас ашукваў, не дасылаючы шмат якіх выпісаных кніжак, узяўшы за іх грошы), заняўся іх друкаваннем.

Укладанне маіх вершаў даручаю Пану, просячы Яго аднак, каб меў ласку трымацца таго рукапісу, які я даслаў Яму з Каўказа, хоць і атрымаеш з іншых краёў рэшту маіх твораў. Бо шмат якія з іх я паправіў і значна змяніў. Калі ж нічога больш не атрымаеш, дык зычліва прашу даць тытул “Niektóre poezye Tadeusza Łady Zabłockiego, wydane przez J.I. Kraszewskiego”, а ў прадмове – кароткую гісторыю маіх рукапісаў, называючы тых, у каго былі яны пакінуты ды што менавіта змяшчалі. Сярод страчаных вершаў, якіх я найбольш шкадую, трэба назваць: 1) “Ваколіцы Віцебска” (паэма), 2) “Зачараваная дзяўчына” (балада з беларускіх паданняў), 3) “Духі” (фантазія), 4) “Два анёлы” (фантазія), 5) колькі сцэнаў з “Неба й Зямлі” Байрана, якія не закончыў, бо не меў пачатку, але хацеў бы надрукаваць: хоць і выдатна пераклаў іх Адынец, аднак наважваюся паспаборнічаць з ім, 6) колькі перакладаў з Байрана і Мура, 7) колькі рамелійскіх і чэшскіх народных песняў, 8) верш “Да

Тамаша Кладніцкага”, 9) “Да Юзафа Страмескага”, 10) “Да Антося Кладніцкага” і шмат якія іншыя. Сам жа зборнік прашу прысвяціць: “Леону Янішэўскаму, Ксавэры Петрашкевічу і Міхалу Андрэйкавічу, сябрам і таварышам доўгіх вандровак Аўтара па Каўказе”. Усе яны – маладыя хлопцы вялікіх надзей і поўныя запалу да навукі. Гэта заахваціць іх да працы й зможа засцерагчы ад змарнавання іхніх талентаў.

Дарагі мой Пане! Аж занадта адчуваю Панскую шляхетнасць, з якою ўзяўся Ён за выкананне просьбы зусім незнаёмага Яму чалавека. Пан учыніць дзеля мяне тое, што Сауці¹⁹ ўчыніў дзеля столькіх сваіх суайчыннікаў, і будзь пэўны: дабрыня Ягоная не трапіць у няўдзячнае сэрца, што нягледзячы на буру, якая няшчасцем праляцела над ім, што так заўчасна развее ягоныя найлепшыя імкненні ды пакрыла маю галаву раннім інеем, яшчэ цепляцца ў ім святыя пачуцці, яшчэ ў ім можа разгарэцца полымя самае чыстае ўдзячнасці!

Па Панскай просьбе дасылаю сёння два малюнкi кравідаў Каўказа. Яны недасканалыя, але калі хоць часткова адпавядаюць Панскім жаданням, я абяцаю даслаць іншыя тае ж самае рукі. Не паверыць Пан, як цяжка знайсці ў гэтым паэтычным краі мастака. Калі Пан выдасць мае вершы, дык гэта зможа пазнаёміць мяне з іншымі людзьмі, што здолеюць выканаць Панскае даручэнне. Будзь, Пан, пэўны, – гэта мой святы абавязак, які я абавязкова выканаю.

Колькі дзён таму я пачаў перакладаць з персідскае мовы на расейскую “Гісторыю Закаўказскага краю” Абба-Кулі Бакі-хана²⁰ пры дапамозе самога аўтара. Гэтая праца, да якое *ex officio*²¹ змушаны, займае цяпер увесь мой вольны час. Не ведаю, калі яе закончу, але пасля займуся перакладам з ангельскае на польскую драмы Персі Бішы Шэлі “Вызвалены Праметэй”, калі толькі Пан будзе мець ласку запэўніць мяне, што наша цэнзура дазволіць мне надрукаваць яго. Шэлі ў нас зусім не ведаюць, нават не памятаю, каб хоць адну згадку пра яго сустракаў у нашых часопісах, а гэта ж славыты паэт і ён варты таго, каб пазнаёміць з ім нашу чытацкую публіку. Прашу толькі Пана паведаміць мне, ці дазволіць мне цэнзура надрукаваць яго.

Маё здароўе неспадзявана пачало паляпшацца. Калі я змагу трапіць у Пяцігорск, дык, мяркую, цалкам вылечуся. Зусім верагодна, што паўплывала на яго надзвычай лагодная зіма, на працягу якое мы нават не бачылі снегу. Надвор’е такое добрае, што два месяцы неба было нязменна чыстае й так цёпла, што толькі два ці тры разы я апранаў паліто; тыдзень ужо, як усё вакол зазеленела, цвіце міндаль і расце вінаград.

¹⁹ Сауці Роберт (1774–1843) – ангельскі паэт, прадстаўнік “азэрнае школы”. Вядомасць яму прынеслі рамантычныя балады.

²⁰ Бакіханаў А. (1794–1847) – вядомы азербайджанскі гісторык.

²¹ *ex officio* (лац.) – па абавязку, па пасадзе, па неабходнасці.

Май ласку Пан паведаміць мне, ці атрымаў мой ліст ад 21 чэрвеня 1842 г. з Цемір-Хан-Шуры, у якім я дасылаў больш за дзесяць маіх новых вершаў. А калі не, то я зноў іх дашлю. Той ліст не я сам адносіў на пошту.

Адрас мой той самы.

Маю гонар заставацца назаўсёды з самым глыбокім шанаваннем Вяльможнага Пана Дабрадзёя найніжэйшым слугою.

Тадэвуш Лада-Заблоцкі.

P. S. Я прасіў бы Пана змясціць колькі маіх вершаў у “Athenaeum” і паўтарыць пры іх маю абвестку, надрукаваную ў пазамінулым годзе ў “Tygodniku Petersburskim”, пра мае рукапісы.

№ 7

30 ліпеня 1846 г., Тыфліс

Вяльможны Мосці Дабрадзёю!

Даўно ўжо ляжыць на маім сэрцы, як самы святы абавязак, жаданне шчыра падзякаваць Пану перш-наперш за такія прыемныя для мяне словы ў лісце да гр. Аляксандара Пшэздзецкага, змешчаным у “Bibliotese Warszawskiej”, якія сярод прадажных альбо няўмелых выракаў нашае крытыкі прынеслі мне сапраўдную радасць; па-другое, за рэкамендацыю мяне Войцэху Патоцкаму²², які прыехаўшы ў Тыфліс, пазнаёміўся ды пасябраваў са мною й шмат дапамог мне ў справах. Страціўшы надзею выехаць у падарожжа па Персіі, Малой Азіі, Арабіі, Нубіі ды Палесціне, я меўся вярнуцца на Бацькаўшчыну і знарок ехаць праз Валынь, каб асабіста пазнаёміцца з Панам, выказаць Яму самую глыбокую маю павагу ды падзякаваць за такую да мяне, незнаёмага, прыхільнасць. Але калі з ласкі пана Падбярэскага (які пры выданні маіх вершаў найганебней мяне ашукаў, бо, намовіўшы мяне на страту некалькіх сотняў рублёў срэбрам, прысвоіў увесь наклад і карыстае з яго), ні першы, ні другі намер не споўніўся і я, закінуты ў Грузію, мушу застацца ў ёй, можа, назаўсёды, спяшаю аддаць святы доўг і сёння шчыра падзякаваць Пану.

Не паверыць Пан, як нас – жыхароў Каўказа – усцешыла першая вестка, што Пан канчаткова парваў з тою праслаўленаю Валынска-Ліцвінскаю катэрыяй²³, якая не баючыся ні Бога, ні людзей, намагаецца

²² Патоцкі Войцэх – выгнанец; у польскамоўным друку 40-х гадоў змясціў цэлы шэраг сваіх навел.

²³ Або “пецябургская катэрыя” – групоўка літаратараў на чале з Г. Жавускім, якую абвінавчвалі ў супрацоўніцтве з расейскім царызмам.

надаць фальшывы ды рэакцыйны кірунак новаму пакаленню. Я заўсёды пераконваў сваіх сяброў, што гэта абавязкова прыйдзе, і, на шчасце наша, не быў хлуслівым прарокам. У першым запале ў довад нашае радасці абавязаліся ўсе мы даслаць Пану цэлы стос артыкулаў у “Athenaeum”, але вестка пра пэўныя здарэнні й ад’езд Патоцкага з князем Варанцовым з Тыфлісу не дазволілі нам споўніць гэты намер. Хоць і адклад, але будзе ў лад; перадусім, я са свайго боку выконваю абяцанне й дасылаю Пану колькі апошніх маіх вершаў, а менавіта: 1) “Вялікі карлік” (балада), 2) “Завушніцы Зары” (гішпанская балада), 3) “Уцекачы” (раманс), 4) “Просьба прарока”, 5) “Да К... Д...скай”, 6) “Да Казіміра J...i”, 7) “Парада невуку” – якія прашу, калі можна, змясціць у наступным нумары “Athenaeum”. Апрача гэтага меўся даслаць Пану асобныя мае пераклады з Гётэ, у якіх стараўся трымацца памеру арыгіналу, але адклаў на пазней.

Маючы намер выехаць у край і абавязкова пабачыцца з Панам, хоць бы давялося мне збочыць з дарогі й некалькі сотняў вёрст, я прасіў сваіх карэспандэнтаў накіроўваць лісты на Панскае імя, таму ўрачыста перапрашаю Яго за гэткую смеласць. Дык калі б Пан атрымаў якія-небудзь лісты на маё імя, зычліва прашу адкрыць іх, бо там не можа быць аніякага сакрэту, і ў адным канверце даслаць мне ў Тыфліс на ніжэйпададзены адрас.

Май Пан ласку прыняць словы самае глыбокае павагі й самае шчырае ўдзячнасці з якімі маю гонар заставацца назаўсёды Вяльможнага Пана Дабрадзёя найніжэйшым слугою.

Тадэвуш Лада-Заблоцкі

Его Высокоблагородию Ивану Васильевичу Росковшенко Г-ну инспектору Тифлисской гимназии, с передачею отставному подпоручику Фаддею Илларионовичу Ладозаблоцкому, в г. Тифлисе.

№ 8

*9 студзеня 1847 г., Кульпы,
у падножжжа Арарату на Турэцкай мяжы*

На шаноўны й шматчаканы Ягоны ліст ад 29 жніўня мінулага года ледзь сёння адважыўся адказаць. Прычына гэтае затрымкі – хвароба і смерць майго калегі Уладзіслава Стральніцкага, а таксама няпэўнасць уласнага лёсу. Нягледзячы на самае палкае жаданне вярнуцца ў край ды прысвяціць сябе выключна літаратуры, я па волі лёсу мушу затрымацца за

Каўказам. Князь намеснік²⁴ даў мне пасаду кіраўніка Кульпінскімі салянымі капальнямі; можа, найважнейшую ў Грузіі пасаду, якую дасюль займалі людзі, што больш дбалі пра ўласны, чым пра дзяржаўны інтарэс. Калі блаславіць мяне Бог, дык спадзяюся прынесці незлічоную карысць тутэйшаму краю; з такою думкаю заступаючы на пасаду, я не ведаю, ці патраплю пакінуць нешта карыснае дзеля нашае літаратуры, хоць столькі сабраў матэрыялаў дзеля апісання Арменіі, краю, што са шмат якіх пунктаў гледжання можа нас цікавіць.

Што п. Войцэх не піша Пану, дык мае на гэта ськія-такія падставы. Аднак жа калі я выязджаў з Тыфлісу і казаў яму, што пры першай мажлівасці напішу Пану, дык ён прасіў перадаць паклон ад яго. Ён – шчыры Панскі сябра, што дастаткова ўмее ацаніць Панскія заслугі.

З “Tygodnika Petersburskiego” вядома Пану, што ў нас незваротная страта – памёр с. п. Уладзіслаў Стральніцкі. Ягонья рукапісы знаходзяцца ў мяне. Сярод іх – аповесць “Махмудак”, якая з пункту гледжання мастацкіх вартасцяў зойме высокае мейсца ў нашай літаратуры. Я хацеў бы ўсё выдаць, але закінуты на мяжу з Турцыяй, не ведаю, як споўню гэты намер. За вырочаныя грошы я паставіў бы помнік на ягонаў магіле ў Тыфлісе. Звяртаюся да Пана па гэтым пытанні й спадзяюся, што не адмовіцца параіць і дапамагчы мне. Што датычыць кошту на выданне, дык усё гэта я магу ўзяць на сябе. У адной Грузіі раздаў бы блізу двухсот падпісных білетаў. Прашу Пана паведаміць мне, да каго маю звярнуцца: ці да Завадскага, ці да Глюксберга, і колькі можа каштаваць выданне (як можна лепшае) рукапісу ў дваццаць аркушаў.

Спадзяюся, што Пан не адмовіцца ўшанаваць мяне й на гэты раз сваім лістом на ніжэйпададзены адрас. Маю гонар заставацца назаўсёды Яго найніжэйшым слугою.

Тадэвуш Лада-Заблоцкі.

Его Высокоблагородию²⁵ Фаддею Илларионовичу Ладо-Заблоцкому, управляющему Кульпинским соляным промыслом, через Тифлис и Эривань в Кульпы.

²⁴ Са снежня 1844 года намеснікам на Каўказе быў генерал М.С. Варанцоў.

²⁵ Т. Лада-Заблоцкі, выдавочна, стаўшы кіраўніком Кульпінскімі салянымі капальнямі, атрымаў чын 8 класа (калежскага асэсара). У ліпені 1846 г. ён тытулаваўся адстаўным падпаручнікам (12 клас).

8 мая 1847 г., Кульпы
на Турэцкай мяжы ў Азіі

Шаноўны Пане!

Дарагі ліст Яго ад 26 лютага я атрымаў колькі поштаў таму. Не мог на яго адразу адказаць, бо хаос кульпінскага жыцця цісне на мяне й не дае мне аніводнае вольнае хвіліны. Пан слухна багаслаўляе нашага добрага, шляхетнага і мудрага намесніка. Ён яшчэ так мала кіруе гэтым краем, а ўжо Каўказ прымае іншы воблік. Бразганне зброі пачынае глухнуць, злоўжыванні знікаюць, пустыні Арменіі ды Карабаху, дзе колісь кіпела жыццё, пачынаюць зноў засяляцца, прыстойныя людзі пакліканы да працы, непрыстойныя – хочучь не хочучь, а мусяць дастасоўвацца да іх і маўчаць. Я перакананы, што калі Бог дасць здароўе князю намесніку яшчэ гадоў на дзесяць, то Каўказ стане расейскаю Італіяй, бо ўжо цяпер маем і газеты, і літаратуру, і друкарні, і тэатр, і сваіх уласных кампазітараў ды мастакоў. А ўсё гэта зробіў князь намеснік на працягу двух гадоў, што ж будзе за гадоў дзесяць – дваццаць? Баюся, каб Пан не палічыў мае словы за паэтычную гіпербалу; усё – шчырая праўда. Тыфліс пачаў траціць рысы азіятызму і так забудаваўся на працягу апошніх гадоў, што яго й пазнаць нельга. Князь намеснік апрача ўсяго заснаваў публічную бібліятэку пры сваёй канцылярыі; у яе ўвойдзе й кнігазбор с. п. Стральніцкага, дзеля якога зробіць асобную шафу з залатым надпісам: “Памятка па с. п. Стральніцкім”. Прашу Пана мець ласку даслаць усе свае творы ў бібліятэку пры канцылярыі князя, за што будзеш мець падзяку праз газету “Кавказ”, якую Пан мусіш атрымліваць, бо выязджаючы з Тыфліса, я прасіў рэдактара, каб дасылаў Пану гэтую газету ў абмен на “Athenaeum”.

Пан просіць у мяне якіх-небудзь тутэйшых старажытных, з паганскіх часоў памятак. Хрысціянства, а пазней іслам усё гэта знішчылі. Можа яшчэ ў недаступных кутках Каўказу патрапіш напаткаць нейкую рэч, але я так далёка за Каўказам, што гэта для мяне становіцца немагчыма. Пры ўзяцці штурмам Кара-Кюры ў Лезгіі ў 1839 годзе ў адной падпаленай саклі я знайшоў тры бронзавыя медалі з выявамі Траяна, Васпасьяна і Марка Аўрэлія, якія аддаў па настойлівай просьбе пэўнага нямецкага падарожніка. Няхай Пан не верыць апісанням падарожжаў па Каўказе французаў і немцаў. Dubois de Monfpezeus²⁶ шмат распаўсюдзіў хлуслівых вестак, хоць ён і з’яўляецца адным з самых прыстойных пісьменнікаў, што апісваюць падарожжы. Ён піша пра падабенства абхазаў на ліцвінаў, а гэта сапраўдная лухта. Асеціны, праўда, маюць блакітныя вочы й светлыя валасы ды гэтымі славянскімі рысамі адрозніваюцца ад усіх каўказскіх народаў, але ў іх мове няма аніводнага славянскага слова. Ёсць колькі

²⁶ Прозвішча літаратара напісана не зусім невыразна.

нямецкіх слоў, у тым ліку werden і haben, адкуль яны ўзяліся – неразгаданая таямніца. Каб апісаць Каўказ з этнаграфічнага пункту гледжання, трэба мець здольнасці Mezzofati²⁷. Бо апрача трох галоўных моваў: армянскае, татарскае і грузінскае, цалкам адрозных адна ад аднае, ёсць абхазская, чаркеская, асецінская, лезгінская, аварская, кумухская, курдская і г. д. мовы асобных плямёнаў. Надзвычай шкада Стральніцкага. Ён ведаў татарскую й лезгінскую мовы, пачаў вучыць кумухскую ды шмат зрабіў бы дзеля Каўказу, тым больш, што князь намеснік прызначыў яго даследаваць Каўказ.

Ці можаш, Пан, узяцца за выданне пасмяротных твораў Стральніцкага? Калі б я жыў у Тыфлісе, дзе маю шмат знаёмых, дык пэўна б мог раздаць 200 падпісных білетаў ды звярнуцца да Завадскага, але знаходзячыся ў Кульпах, немагчыма гэта зрабіць; і не ведаю нікога, хто б мог гэтым заняцца. Я ўклаў і перапісаў усе рукапісы с. п. Уладзіслава, сярод якіх – усходняя аповесць “Махмудак”, што захопляе пэтыкай, пекнасцю мовы і арыгінальнасцю думкі. Я хацеў даручыць справу Якубу Юркевічу²⁸, але ён так марудзіць са сваёю “Gwiazdka”, на якую я збіраў у Тыфлісе падпіску, што ўжо пачынаю сумнявацца, каб яна калі-небудзь засвяцілася. Працлаўскі, здаецца, патушыў яе сваім грубаватым сарказмам.

Адно, што я магу зрабіць дзеля Пана, дык гэта збіраць старажытныя манеты, якіх тут велізарная колькасць. Раскаўшэнка, дырэктар Тыфліскай гімназіі, сабраў іх блізу 4000. Трапляюцца тут не толькі грэцкія ды рымскія ўсіх часоў, але жыдоўскія, арабскія (найбольш з дынастыі Сасанідаў) і шмат іншых. Але й дзеля гэтага нават трэба жыць у Тыфлісе, дзе сканцэнтравана ўсё жыццё Каўказа. Старажытныя манеты найбольш можна бачыць на амулетах тутэйшых кабет, бо гэтыя амулеты пераходзяць ад пакалення да пакалення.

Проша Пана, ці можна было б даслаць мне “Athenaeum” за 1846 і 1847 гады, якіх я не чытаў. Бо Глюксберг такі неакуратны, што аніякіх дачыненняў з ім мець немагчыма, а Завадскі неахвотна бярэцца за дасыланне кніг, што выходзяць з друкарні Глюксберга. З апошняю поштаю я атрымаў: “Каталептык” Штырмера, “Рахіль” Галавінскага, “Лістапад” Жавускага і “Калакацыю” Кажанёўскага. Маё сэрца заходзіцца ад радасці, што вы так плённа працуеце. Калі будзе ў мяне час, абавязкова дашлю Пану ў “Athenaeum” сёе-тое прозаю. П. Войцэх заўсёды з князем. У апошнім лісце да мяне сцвярджаў, што хутка напіша Пану.

Май Пан ласку прыняць словы павагі ад

Тадэвуша Лады-Заблоцкага.

²⁷ Прозвішча напісана не зусім невыразна.

²⁸ Юркевіч Якуб (псеўданім – Бенедыкт Далэнга) (1808 – пасля 1866) – паэт, перакладчык. Родам з Украіны. Выдаваны ім альманах “Gwiazda” (Кіеў, 1847 – 1849) вёў барацьбу з “пецябургскай катэрыяй”.